

# ТИПИ МОТИВАЦІЇ ЛАТИНСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ КУЛЬТУРНИХ РОСЛИН

Балалаєва Олена

кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів  
природокористування України (м. Київ, Україна)

Сучасні наукові дослідження фітонімів розвиваються переважно в когнітивно-ономасіологічному аспекті, сфокусованому на дослідженні формування мовної картини світу та механізмів інтеріоризації позамовної дійсності в мові, семантичної мотивації назв рослин як частини їх етимології, та поліконфронтативному, спрямованому на зіставлення назв рослин у кількох неспоріднених мовах. Диференціація мотиваційних процесів у номінативному масиві досліджуваних фітонімів ураховує специфіку вибору мотиваторів із певних фрагментів знань про позначуване. Як зауважує В. Калько, це дає підстави для виділення трьох типів мотивації українських назв рослин: пропозиційно-диктумного, асоціативно-термінального і змішаного [1].

Процес номінації культурних рослин в латинській і українській мовах спирається переважно на механізми пропозиційно-диктумної та асоціативно-метафоричної мотивації. Наприклад: *Allium saera* – Цибуля городня.

Латинська наукова назва складається з родової назви *allium*, і *n* ‘часник’ і видового епітета *saera*, *ae f* ‘цибуля’ (рослини належать до одного роду *Allium* родини Амарилісових). Такий тип мотивації, коли назву перенесено за фактом належності обох рослин до спільного роду, проте різних видів (як-от: *шипишина-троянда*) є пропозиційно-диктумним [2]. Єдиної точки зору щодо етимології слова *allium* (до 1 ст. н.е. – *alium*) немає: дослідники актуалізують різні мотиватори найменування, вбачаючи зв’язки з різними ознаками й характеристиками: запах, смак, будова. Так, одні науковці пов’язують його з лат. *halare, olere* ‘пахнути’, оскільки рослина має характерний запах (предикатно-аргументний різновид пропозиційно-диктумної мотивації), інші – з кельт. *all*

‘пекучий’ або з праіндоєвроп. \**ālu-* ‘гірка рослина’. В цих випадках реконструйовано мотиватори-квалітативи, які вказують на якісні характеристики. Ваан припускає, що *alium* походить від лат. *ala* ‘крило’ – за виглядом дочірніх цибулинок (зубків) часнику, які нагадують крила [4]. Це асоціативно-термінальна, метафорична мотивація (зовнішня схожість форми частини тіла ТВАРИНИ (донорська зона) і частини РОСЛИНИ (реципієнтна зона).

Деякі вбачають зв’язок із гр. *ἄλλεσθαι (hallesthai)* ‘вистрибувати’, адже часничину легко поділити на зубки. Цю ж ознаку покладено й в основу української назви *часник*, яка виникла в результаті субстантивації прикметника *česnъ* ‘те, що відчісується, відокремлюється’ (про зубки часнику), похідного від дієслова *česti (česati)*, укр. *чесати*, (пор. нім. *Knob(lauch)* ‘цибуля’, ст. *Kloblauch* ‘часник’ від *klieben* ‘розколювати, розщеплювати’). Форму *часник* замість сподіваного \**чесник* вважають вторинною, що виникла, очевидно, в результаті зближення зі словом *частий*.

Як видовий епітет вжито іменник *саєра (sepa)* ‘цибуля’, який походить від давньогр. *κόπια (κῆπια)* ‘цибуля, часник’ [4]; деякі дослідники вказують на зв’язок з кельт. *сар (sep)* ‘голова’ за кулястою формою цибулини. Демінутивом до іменника *саєра* є *саєрила (sepula)* ‘цибулинка’. Саме від цієї форми походить українська назва *цибуля* через посередництво пол. *cebula, cybula* і нім. *zibolle, zebulle* з тим же значенням.

Результати дослідження підтверджують висновки сучасних когнітивних і компаративних розвідок про те, що у процесі номінації рослин пріоритет надається пропозиційно-диктумній мотивації, яка фіксує в ономасіологічній структурі найменування істинні знання про об’єкт номінації і ґрунтується на добиранні мотиватора із зони істинної інформації про ознаки та властивості рослин [2]. Оскільки назви рослин є одним із найдавніших пластів лексики, не завжди можливо чітко встановити етимологію того чи іншого слова, особливо в латинській мові, де значна частина назв рослин запозичена через грецьку з прадавніх мов, які вважають першоджерелом. З точки зору доступних діяхронічних глибин, реконструкція мотиваторів багатьох латинських слів

перебуває у полемічному полі сучасних дослідників і залишається гіпотетичною. Навіть в межах етимологічних розвідок одного слова дослідники актуалізують різні мотиватори найменування, вбачаючи зв'язки з різними ознаками й характеристиками [3]. У пропозиційно-диктумній мотивації переважає предикатно-аргументний різновид із різними мотиваторами, найпродуктивнішими з яких є квалітативи, дестинативи і партитативи. Асоціативно-термінальна мотивація у назвах культурних рослин представлена різними моделями, найпродуктивнішими з яких є перенесення ознак із донорських зон ЛЮДИНА, ТВАРИНА, НАТУРФАКТ і АРТЕФАКТ.

#### Список використаних джерел:

1. Калько В.В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2003. 18 с.
2. Усик Л. Когнітивно-ономасіологічна реконструкція оцінного компонента у семантиці фітонімів (на матеріалі назв лікарських рослин у німецькій, англійській та українській мовах): дис... к. філол. н. : 10.02.17. Київ, 2017. 257 с.
3. Balalaieva O. High-frequency Greek and Latin roots denoting plant parts. *Euromentor*. 2020. Vol. 11, No. 2. P. 137-145.
4. Vaan M. *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages*. Leiden Indo-European etymological dictionary series. Vol. 7. Brill, 2016. 825 p.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І  
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет  
Рада молодих учених гуманітарно-педагогічного факультету  
Рада аспірантів гуманітарно-педагогічного факультету  
Студентська організація гуманітарно-педагогічного факультету  
ЗА ПІДТРИМКИ СПІЛКИ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ НУБІП УКРАЇНИ,  
EURODOC, РАДИ МОЛОДИХ УЧЕНИХ ПРИ МІНІСТЕРСТВІ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ,  
ТА РАДИ МОЛОДИХ УЧЕНИХ НАПН УКРАЇНИ



«СУЧАСНІ ГУМАНІТАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ  
НАУКОВЦІВ У ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ СВІТІ:  
ВИКЛИКИ, ІННОВАЦІЇ, БЕЗПЕКА»

Матеріали міжнародної очно-дистанційної науково-  
практичної конференції молодих вчених

6-7 листопада 2023 року  
Частина 1

КИЇВ-2023

УДК 159.9:316:37:81

С 90

Сучасні гуманітарні дослідження молодих науковців у глобалізаційному світі: виклики, інновації, безпека: Тези міжнародної очно-дистанційної науково-практичної конференції молодих вчених (6-7 листопада 2023 р.) [у 2-х ч.] /За заг.ред. О.М. Прохорчука. – К., 2023. Ч.1.-233с.

*Рекомендовано до друку*

*Вченою радою Гуманітарно-педагогічного факультету*

*(Протокол №6 від 17.11.2023 )*